

DİŞLƏRİN QOYULUŞUNUN ESTETİKASI ÇIXARILAN PROTEZLƏMƏNİN ƏN VACİB AMİLLƏRİNDƏN BİRİ KİMİ

Əşrəfov D.S.*

Azərbaycan Tibb Universiteti, Ortopedik stomatologiya kafedrası, Bakı, Azərbaycan

Çıxarıla bilən protezlərlə protezləmə zamanı məqsəd yalnız çeynəmə və nitq funksiyalarının bərpa deyil, həm də itirilmiş dişlərin düzgün və harmonik şəkildə estetik görünüşünü bərpa etməkdir. Hər bir detal əhəmiyyət daşıyır: dişlərin rəngi, onların diş qövsündə yerləşməsi, bir-biri ilə proporsional uyğunluğu. Protezin estetikası — protezin yaratdığı kosmetik təsir kimi qiymətləndirilir; bu təsir insanın gözəlliyinə, cəlbediciliyinə və fərdi xüsusiyyətlərinə təsir göstərir. Bu isə süni dişlərin uyğun forma və rəngdə seçilməsi, eləcə də fərdi estetik nəticəyə nail olmaq üçün onların düzgün kombinasiyasını nəzərdə tutur. Dişlər dodaqları və üzün aşağı hissəsinin yumşaq toxumalarını dəstəkləyir, buna görə onların itkisi insanın xarici görünüşünə ciddi təsir edir. Yaş artdıqca dodaqların elastikliyi və həcmi azalır. Diş dayaqını itirdikdə dodaqlar içəriyə doğru çəkilir, yanaqlar isə batıq olur. Diş itkisinə bağlı olaraq çənə sümüklərinin qeyri-bərabər atrofiyası (həcm itkisi) baş verir ki, bu da çənənin irəli və yuxarı çıxmasına səbəb olur. Üzdə az nəzərə çarpan qırışlar dərin xətlərə çevrilir və üz xarakterik qocalıq görünüşü alır.

Açar sözlər: estetika, ortopediya, stomatologiya, süni dişlər, dişlərin düzlüyü

Geniş şəkildə qəbul olunur ki, gözəllik insan sağlamlığının ayrılmaz hissəsidir. Buna görə də, ortoped həkimin rolu olduqca böyükdür: o, ortopedik müalicə vasitəsilə bir tərəfdən xəstələrdə pozulmuş və ya tam itirilmiş diş-çənə sisteminin funksiyasını bərpa edir, digər tərəfdən isə pasiyentə estetik cəhətdən tam və harmonik üz quruluşunu qaytarmağa xidmət edir.

Tam və ya qismən dişsiz xəstələrin müalicəsi funksional və estetik cəhətdən tamdəyərli protezlərin hazırlanması baxımından mürəkkəb bir məsələdir. Protezdə dişlərin düzgün yerləşdirilməsi bu prosesdə çox mühüm rol oynayır. Həkim, çənələr-arası münasibətin analizinin nəticələrini və diş estetikasına dair prinsipləri nəzərə almalıdır. Pasiyentin gülümsədiyi zaman gözəl görünüş konturların, dişlərin ölçüsünün, kəsici kənarlarının, oklüzion səthinin və orta xəttin harmoniyasından asılıdır.

Tam diş itkisi olan xəstələrdə ortopedik müalicənin məqsədi yalnız orqan funksiyasını bərpa etmək deyil, həm də insanın ümumi sağlamlığını və xarici görünüşünü yaxşılaşdırmaqdır. Tam diş itkisi sonrası protezləmə təkcə funksional bərpa üsulu kimi deyil, eyni zamanda vaxtından əvvəl qocalma əlamətləri ilə mübarizə vasitəsi kimi də qiymətləndirilir.

Bütün dişlərin itirilməsi zamanı aparılan bərpa-edici ortopedik müalicənin çətinliyi ondan ibarətdir ki, bu hallarda qaçılmaz olan atrofiya prosesi nəticəsində üzün formasını və aşağı hissənin hündürlüyünü müəyyən edən əsas oriyentirlər itir. Nəticədə, uyğun diş forması və ölçüsünü seçmək daha da çətinləşir.

Hazırda dişsiz çənələrin protezlənməsi ilə bağlı çoxlu elmi material mövcuddur. Protezlərin hazır-

lanması zamanı estetik qavrayış üçün mühüm olan əsas aspektlər aşağıdakılardır:

- protezin təbii görünüşə malik olması;
- dişlərin anatomik oriyentirlərə uyğun yerləşdirilməsi;
- diş formalarının üz tipinə uyğun seçilməsi;
- dişlərin istirahət vəziyyətində, çeynəmə, danışmaq, gülüş və ya gülmə zamanı təbii görünməsi.

Təqdim edilən ədəbiyyat icmalının məqsədi çıxarıla bilən diş protezlərinin hazırlanması zamanı süni dişlərin düzlüyü xüsusiyyətlərini öyrənmək olmuşdur.

Estetik çıxarıla bilən protezin planlaşdırılması zamanı nəzərə alınmalı olan amillər diş qövsünün yerləşməsindən tutmuş protezin görünmə dərəcəsinə və pasiyentin məlumatlılıq səviyyəsinə qədər bütün detalları əhatə edir [1]. Dişlərin forması ilə üz tipinin arasında müəyyən bir asılılıq mövcuddur. Üç əsas üz tipi fərqləndirilir: düzbucaqlı, konik (uzunsov) və oval. Üzün konturları, əsasən, yanaq sümükləri ilə alt çənə bucağı arasındakı hissənin meyilliyinə görə müəyyən edilir.

Əgər yanaq xətləri paralel olub bir qədər aşağıya doğru birləşirsə — bu, düzbucaqlı üzdür; əgər bu xətlər aşağıya doğru kəskin daralırsa — konik (uzunsov) üz tipidir; əgər yanaq xətləri aşağıya doğru genişlənsə — üz oval sayılır. Təsvir olunan sərt tiplər arasında keçid — daha yumşaq formalar da mövcuddur, bunlar xüsusilə qadınlarda daha çox müşahidə olunur. Hər bir protez konkret üz tipinə uyğunlaşdırılmalı, fərdiləşdirilməlidir. Bununla yanaşı, pasiyentin şəxsi istəkləri də nəzərə alınmalıdır, çünki psixoloji amil protezə adaptasiya prosesində mühüm rol oynayır.

Çıxarıla bilən protezlərin hazırlanması zamanı mərkəz xətti (üzdəki orta xətt və ağızın uzdiyinə

*e-mail: davud.ashrafov@gmail.com

uyğun), gülümsəmə xətti, kəsici dişlərin və kəllə xəttinin (şağırdların mərkəzi xətti üzrə) istiqaməti nəzərə alınmalıdır [1, 2, 3]. Üzün ortasında yerləşən mərkəzi xətt şağırdlar arasındakı xəttə perpendikulyardır və bu, gülümsəmənin əsas nöqtəsidir. Gülümsəmənin orta xətti burun arxası və ya yuxarı dodağın filtrum hissəsi ilə uyğun gəlməlidir. Mərkəzi xəttin hər iki tərəfindəki dişlərin yerləşməsi balanslı olmalıdır.

Ön dişlərin düzgün düzülüşü xüsusilə vacibdir, çünki bu, həm danışığı, həm də estetik görünüşə təsir göstərir. Bəzi hallarda dişləri bir kəsici dişdən digərinə qədər düz xətdə deyil, bir qədər qeyri- bərabər yerləşdirmək daha məqsədəuyğundur. Bu üsul işıq qırılmasının daha təbii effektini yaradır və dişlərin təbii görünməsinə təmin edir.

Ölçüsünə və mövqeyinə görə yuxarı mərkəzi kəsici dişlər gülümsəmədə dominant rol oynayır. Onlar ön dişlər arasında ən geniş taclı dişlərdir; onlardan sonra kəsici dişlər və ən dar olan yan kəsici dişlər gəlir. Üst çənə kəsici dişlərinin görünməsi estetik qiymətləndirmədə mühüm göstəricidir, çünki bu, xüsusilə 40 yaşdan yuxarı şəxslərdə erkən qocalma təəssüratını azaldır [4, 5].

Gülümsəmənin üç əsas tipi fərqləndirilir:

- Kəsici tip gülümsəmə: yalnız ön dişlərin kəsici kənarları görünür. Bu, “qapalı gülümsəmə” adlanır və protezin metal qarmaqlarını və ya süni diş ətinin görünməz saxlamağa imkan verir;
- Fasial tip gülümsəmə: bütün ön diş tacları görünür, dodaq bucaqları yuxarı qalxır. Bu tipdə klammer sistemlərinin istifadəsi arzuolunmazdır;
- Servikal tip gülümsəmə: dişlər və alveolyar çıxıntı tam görünür — bu, estetik protezləmə üçün ən əlverişsiz növdür [6].

Süni dişlərin seçimi və onların düzülüşü gülümsəmə növünə uyğun aparılmalıdır. Daha estetik görünüş əldə etmək üçün ön dişlər eyni səthdə deyil, yuxarı dodağın təbii xəttinə uyğun pilləli şəkildə yerləşdirilməlidir. Bu halda təkcə yan kəsici dişlər deyil, həm də kənar dişlər (kliyaklar) bir qədər yuxarı qoyulur. Bundan əlavə, dişlər arasındakı təmas nöqtələri boyun hissəsinə doğru bir qədər yer dəyişir ki, bu da diş sırasına daha gənc görünüş verir [7].

Estetik ön diş düzülüşü anlayışı, dişlərin seçimi və yerləşdirilməsi zamanı yaş, cins, pasiyentin fərdi xüsusiyyətləri və üzün anatomik quruluşunun nəzərə alınmasını ehtiva edir. Kişilərdə dişlər adətən daha iri, mərkəzi kəsici dişlər isə daha ifadəli formaya malik olur ki, bu da güc və kişilik təəssüratı yaradır. Qadınların dişləri daha yumşaq və elastik konturlara malik olur, bu da üzün və bədən xətlərinin yum-

şaqılığını və dairəvililiyini təkrarlayır. Mərkəzi kəsici dişlərin yan kəsicilər tərəfindən bir qədər örtülməsi qadınlara daha çox yaraşır. Dişlərin bu cür bir-birini örtməsi protezlərə daha təbii görünüş vermək üçün tez-tez istifadə olunur [8, 9].

Tjan və həmkarlarının məlumatına görə, gənc insanların təxminən 80%-də üst ön dişlər tam uzunluqda görünür. Yuxarı dodağın sakit vəziyyətində qadınlarda yuxarı mərkəzi kəsici dişlər kişilərlə müqayisədə təxminən iki dəfə çox görünür (müvafiq olaraq 3,4 mm və 1,9 mm). Kişilərdə aşağı səviyyəli gülümsəmə ehtimalı qadınlara nisbətən 2,4 dəfə yüksəkdir [10].

Fərdi estetik düzülüş təkcə ön dişlərin yerləşməsi ilə deyil, həm də çeynəmə qrupuna aid dişlərin düzülüşü ilə müəyyən edilir. Protezin estetik görünüşünü artırmaq üçün yanaq boşluğunun formalaşdırılması vacibdir. Yanaq boşluğu dedikdə, gülümsəmə zamanı ağız bucaqlarında əmələ gələn üçbucaq formalı boşluq nəzərdə tutulur. Bu sahənin süni dişlərlə tam doldurulması “ağızda doluluq” effekti yaradır, bu isə təbii görünüşü azaldır. Buna görə də pre-molyarlar elə yerləşdirilməlidir ki, onların və ağız bucaqları arasında az da olsa sərbəst boşluq qalsın.

30 yaşa qədər olan şəxslərdə aşağı mərkəzi kəsici dişlər demək olar ki, nəzərə çarpmır və bu göstərici qadınlarla kişilər arasında yuxarı dişlərdəkinin əksinə olur (müvafiq olaraq 0,5 mm və 1,2 mm). Yaş artdıqca və cazibə qüvvəsinin təsiri altında ağız ətrafı toxumalar sallanmağa başlayır. Bu zaman yuxarı kəsici dişlərin görünən hissəsinin uzunluğu azalır, aşağı kəsici dişlərin görünən səthi isə artır. 60 yaşa çatdıqda yuxarı kəsici dişlər demək olar ki, dodaq xəttindən görünmür (0 mm), aşağı kəsici dişlər isə təxminən 3 mm açıq qalır.

Yaş artdıqca dişlərin rənginin dəyişməsi də mühüm faktordur [11]. Yaşlı insanların dişləri, adətən, daha tünd rəngdə olur və uzanmış, aydın seçilən boyun hissəsinə malik olur. Ön dişlərin, xüsusilə kənar (kliyak) dişlərin kəsici kənarları aşınma nəticəsində yastılaşırlar [12, 13].

Ön dişlərin yerləşdirilməsi zamanı yadda saxlamaq lazımdır ki, dişin təbii görünməsi üçün onun üzərinə işıq lateral (aprosimal) tərəfdən düşməlidir. Bu effekti dişin azacıq fırladılması, ağızın iç (oral) və ya xaric (vestibulyar) tərəfə meyilləndirilməsi, yaxud dişlərin bir-birini qismən örtməsi ilə əldə etmək mümkündür.

Aşağı ön dişlər çox vaxt danışığı, qida qəbulu və digər fəaliyyətlər zamanı görünür. Buna görə onların kəsici kənarları tam simmetrik şəkildə düzülməməlidir ki, süni görünüş yaranmasın. Dişlərin kəsici oxları bir-birinə nisbətən bir qədər fırladılmış vəziy-

yətdə olmalıdır — bu, protezin təbii təsirini artırır.

Aşağı ön dişlərin düzlüyünə pasiyentin yaşı da mühüm təsir göstərir. Kliyaların mərkəzi kəsici dişlərlə eyni səviyyədə yerləşməsi gənc yaşa xas xüsusiyyətdir [14].

Dişin yer dəyişmə dərəcəsi onun fırlanma oxunun mərkəzinin harada seçilməsindən asılıdır. Fırlanma mərkəzindən məsafə artdıqca dişin yer dəyişməsi də artır. Əksər hallarda fırlanma mərkəzi dişin ortasında yerləşdirilir.

Protezləşmə zamanı mühüm aspektlərdən biri də dişlərin alveolyar çıxıntı (sümük çıxıntısı) üzərində düzgün yerləşdirilməsidir. Bu, adətən ön dişlərdən başlanır. Əgər alveolyar çıxıntı yaxşı ifadə olunubsa, yəni atrofiya azdırsa, dişlər süni ət kənarına qədər sanki “oturdularaq” yonulur ki, bu da təbii diş təəssüratı yaradır. Hər bir dişin boyun hissəsi alveolyar çıxıntının diş əti kənarına sıx şəkildə uyğunlaşdırılmalıdır. Yuxarı çənənin birinci premolyarları da diş ətinə yaxınlaşdırıla bilər — bu üsul estetik tələblərə cavab verir [15].

Kliyaların (kənar dişlərin) düzgün yonulması xüsusilə yüksək estetik nəticələr verir. Kliyak təpəsinin sadəcə qısaldılması deyil, müxtəlif hissələrdə yüngül oyuqların yaradılması ilə formalaşdırılması daha məqsədəuyğundur. Əksər süni diş dəstlərində kliyaklar kəskin ifadə olunmuş “cırcı” qabarıqlığa malikdir. Lakin təbii şəraitdə bu cür aydın qabarıqlı kliyaklar əsasən gənc insanlarda rast gəlinir. Buna görə də yaşlı

pasiyentlər üçün nəzərdə tutulan protezlərdə kəsici kənarların yonulması çox vaxt vacib olur.

Yonma zamanı dişin ekvator xəttini qorumaq son dərəcə vacibdir. Aproximal (yan) səthlərdə heç bir halda dərinləşmiş oyuqlar yaradılmamalıdır, çünki bu, diş formasının harmoniyasını pozur. Kəsici kənarların korreksiyası aparılarkən dişin rəng qatlarını zədələməmək üçün ehtiyatlı davranmaq lazımdır. Əksər hallarda kiçik düzəlişlər belə arzuolunan estetik effekti əldə etmək üçün kifayətdir.

Əgər alveolyar çıxıntının forması protezləmə üçün əlverişsizdirsə, bu zaman cərrahi korreksiya tələb oluna bilər. Bu prosedurun məqsədi sümük çıxıntılarının hamarlanması və ya sümük plastikasının aparılmasıdır — beləliklə, sümük toxumasının həcmi və sıxlığı artırılır.

Yekun. Beləliklə, toplanmış bilikləri nəzərə alaraq və yuxarıda qeyd olunan funksional asimmetriya prinsipini — təbiətdə və insan bədəninin quruluşunda müşahidə olunan asimmetriyanı süni şəkildə protezlərin hazırlanmasında tətbiq etməklə — yalnız funksionu bərpa etmək deyil, həm də harmonik üz və bütün diş-çənə sistemini yaratmaq mümkündür. Çeynəmə və nitq funksiyasının bərpası bu gün pasiyentlərin ehtiyaclarının yalnız bir hissəsidir. Estetik aspekt müalicədə getdikcə daha vacib xüsusiyyətə çevrilir və bu, keyfiyyətli stomatoloji müalicəni orta səviyyəli müalicədən fərqləndirir.

ƏDƏBİYYAT – REFERENCES – ЛІТЕРАТУРА

1. Danilina T.F., Petrukhin A.B., Eminov M.I., Duseva D.A. Modern Aspects of Setting Removable Artificial Teeth Dentures. The Journal of scientific articles “Health and Education Millennium”, 2019. <https://doi.org/10.26787/nydha-2226-7425-2019-21-5-23-26>.
2. Калбаев А.А., Пиннекер Н., Акбураева А.А., и др. Среднеанатомическая постановка искусственных зубов при изготовлении полных съёмных протезов. Кыргызская государственная медицинская академия им. И.К. Ахунбаева, 2021. <https://doi.org/10.54890/v5i5-6>.
3. Югай Р.А. Постановка искусственных зубов в съёмном протезировании – от полного отсутствия зубов до опоры протезов на имплантаты // Материалы XVII Международной Бурденковской научной конференции 22-24 апреля 2021 года <https://new.vestnik-surgery.com/index.php/2415-7805/article/view/6498>.
4. Филиппова Т.С., Трунин Д.А., Разумный В.А., Захарова И.А. Совершенствование изготовления полных съёмных протезов. Актуальные проблемы медицины. 2023. Т. 46, № 3 (253–260) <https://doi.org/10.52575/2687-0940-2023-46-3-253-260>.
5. Favaretto M., Shaw D., De Clercq E., Joda T., Elger B.S. Big data and digitalization in dentistry: A systematic review of the ethical issues. Int. J. Environ. Res. Public Health. 2020; (17):2495–2510. <https://doi.org/10.3390/ijerph1707249>.
6. Gandhi Ranjeet, Parkarwar Pratik C., Bhagwat Vikrant. Digital Dentistry. Sarvad Publication, 2024. p.129.
7. Panfilova E.R., Bischofs V.V., Prokopiev V.V. Çıxarılabilən protezlərdə estetik məsələlər. Rusiya Dostluq Universiteti, Ortopedik Stomatologiya kafedrası, Moskva. Elmi məqalələr jurnalı «XXI əsrdə Sağlamlıq və Təhsil» (tibb seriyası), 2012, Cild 14.
8. Al-Rababah M., Hamadneh W., Alsalem I., Khraisat A., Karkay A.A. Use of high-performance polymers as dental implant abutments and frameworks: A case series report. J. Prosthodont, 2019; (28):365–372. <https://doi.org/10.1111/jopr.12639>.
9. Tsolakis I., Gizani S., Panayi N., Antonopoulos G., Tsolakis A. Three-dimensional printing technology in orthodontics for dental models: A systematic review. Children. 2022; (9):1106–1121. <https://doi.org/10.3390/children9081106>.
10. Loges K., Tiberius V. Implementation challenges of 3D printing in prosthodontics: a ranking-type delphi. Materials. 2022; (15):431–441. <https://doi.org/10.3390/ma15020431>.
11. Rakov D.L., R.Y. Sukhorukov. Classification and analysis of additive technologies based on the morphological approach. J. Mach. Manuf. Reliab. 2021; (50):616–621. <https://doi.org/10.3103/S1052618821070116>.
12. Wang C., Huang W., Zhou Y., He L., et al. 3D printing of bone tissue engineering scaffolds. Bioact. Mater. 2020; (15):82–91. <https://doi.org/10.1016/j.bioactmat.2020.01.004>.

13. Mitin N.E., Tixonov V.E., Vasilieva T.A., Grişin M.I. – Stomatoloji müalicənin estetik nəticəsinin müasir qiymətləndirmə kriteriyaları (ədəbiyyat icmalı) // Yeni Tibbi Texnologiyalar Bülleteni, elektron jurnal [Elektron resurs]. <https://doi.org/10.12737/11944>
14. Schweiger, J. Edelhoff, D. GÜth, J.-F. 3D Printing in Digital Prosthetic Dentistry: An Overview of Recent Developments in

- Additive Manufacturing. J. Clin. Med. 2021; (10):2010–2034. <https://doi.org/10.3390/jcm10092010>.
15. Al-Fodeh R.S., AlWahadni A., Otman B., Almasri M. An update of additive manufacturing (3D printing) in dentistry. International Arab Journal of Dentistry (IAJD). 2023; (14):57–66. <https://doi.org/10.70174/iajd.v14i1.862>.

РЕЗЮМЕ

ЭСТЕТИКА ПОСТАНОВКИ ЗУБОВ КАК ОДИН ИЗ САМЫХ ВАЖНЫХ ФАКТОРОВ СЪЕМНОГО ПРОТЕЗИРОВАНИЯ

Ашрафов Д.С.

*Азербайджанский Медицинский Университет,
кафедра ортопедической стоматологии, Баку, Азербайджан*

При протезировании съёмными протезами целью является не только восстановление утраченных функций жевания и речи, но и правильное, гармоничное воссоздание внешнего вида зубов. Каждая деталь имеет значение: цвет зубов, их положение в зубном ряду, пропорциональность между собой. Эстетика протеза определяется как косметический эффект, создаваемый протезом и влияющий на красоту, привлекательность и индивидуальность пациента. Она предполагает подбор подходящей формы и цвета искусственных зубов, а также индивидуальный набор элементов для достижения гармоничной и персонализированной эстетики. Зубы поддерживают губы и мягкие ткани нижнего отдела лица, поэтому их потеря серьёзно сказывается на внешнем виде человека. С возрастом губы сами по себе становятся менее эластичными и объёмными. Лишившись опоры в виде зубов, они западают внутрь, а щёки становятся впалыми. Неравномерная атрофия (уменьшение объёма) челюстных костей, также связанная с потерей зубов, приводит к выступанию подбородка вперёд и вверх. Едва видимые складки на лице превращаются в глубокие морщины и лицо приобретает характерный старческий вид,

Ключевые слова: эстетика, ортопедия, стоматология, искусственные зубы, постановка зубов

SUMMARY

THE AESTHETICS OF TOOTH ARRANGEMENT AS ONE OF THE MOST IMPORTANT FACTORS IN REMOVABLE PROSTHETICS

Ashrafov D.S.

Azerbaijan Medical University, Department of Prosthetic Dentistry, Baku, Azerbaijan

When using removable dentures, the goal is not only to restore lost chewing and speech functions but also to accurately and harmoniously recreate the lost appearance of the teeth. Every detail matters: the color of the teeth, their position in the dental arch, and the proportionality between them. The aesthetics of a dental prosthesis is defined as the cosmetic effect created by the prosthesis, which influences the patient's beauty, attractiveness and individuality. This involves selecting the appropriate shape and color of artificial teeth and customizing their arrangement to achieve individual aesthetics. Teeth support the lips and soft tissues of the lower face, so their loss significantly affects a person's appearance. With age, the lips naturally become less elastic and voluminous. Without the support of teeth, they collapse inward, and the cheeks appear sunken. Uneven atrophy (volume reduction) of the jawbones, also associated with tooth loss, causes the chin to protrude forward and upward. Barely visible facial folds gradually develop into deep wrinkles, giving the face a characteristic aged appearance.

Keywords: aesthetics, orthopedics, dentistry, artificial teeth, tooth arrangement

Redaksiyaya daxil olub: 21.08.2025

Çapa tövsiyə olunub: 19.09.2025

Rəyçi: dosent S.İ.Əhmədov